

Luj Šprohar

USPOSABLJANJE KOT IDEOLOGIJA

Osvetliti želim nekaj segmentov problemov prizadetih ljudi, zlasti slepih. Osredotočil se bom na probleme usposabljanja in poskusil pokazati na mehanizme discipliniranja, nadzоровanja in kaznovanja in regulative in vzvode, ki potiskajo prizadete ljudi na rob družbenega dogajanja. Skušal bom govoriti o procesih izločanja prizadetih ljudi s področij odločanja. Družba je polje, ki ni homogeno in celovito, ampak ga strukturirajo profislovja, nasprotja, boji. Pri vsem tem gre tudi za lagodnost države, ki se z ustanavljanjem in funkcioniranjem specialnih institucij, prirejenih posebej za prizadete, izogiba dodatnejšemu in polnejšemu angažiranju. Za Marksa je ideologija sistem idej in predstav, ki vladajo nad duhom posameznika ali družbene skupine. Althusser pravi, da ideologija predstavlja imaginarno razmerje med individumi in njihovimi realnimi ekonomskimi pogoji, in nadaljuje: sleherna ideologija je možna le prek subjekta in za subjekte, se pravi, da se ideologija razvije samo v institucijah in njihovih ritualih, tj., v ideoloških aparatih države. Tako hoče institucija z ideologijo ohraniti stanje, kakršno je, in določeno obnašanje ljudi. Seveda ga je treba najprej razviti. Poleg tega je ideologija tudi sistem idej, ki jih ljudje med seboj delijo. Za vsakim ideološkim aparatom stoji represivni aparat, ki pomaga ohranjati sistem vsakdanjih praks, metod, ritualov, način razmišljanja in načine interpretiranja. Torej je ideologija ključ, koncept, hkrati pa igra vloge cementa, ki družbeno skupino poenoti v mišljenju in praksi. Problem je širokoplasten, tako na ravni teorije kot na področju prakse.

Sam sem šest let živel in se usposabljal v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani ter v Centru slepih "Dr. Anton Kržišnik" v Škofji Loki. Zaradi teh izkušenj in

teoretičnega znanja o problemih prizadetih ljudi in poznavanja obeh realnosti, navadne in slepe, se čutim sposobnega razmišljati in raziskovati. Zavod ima nekaj negativnih vzvodov, o katerih bi rad govoril in jih osvetlil.

Včasih je bila slepota pogostejši pojav kot danes. Ljudje so bili slepi od rojstva, oslepeli od nesreč ali od vojskovanja. Tudi medicinska znanost je bila na precej nižji ravni kot danes, tako da je bila država prisiljena institucionalizirati položaj slepih v družbi. Dobili so poseben status. Bili so reveži, berači, godci, vidci. Njihov položaj je bil odvisen od intelektualnih sposobnosti in od bolj ali manj srečnih naključij. Nekdo se je priučil kakega glasbila, drugi pa je vrtel lajno, da mu ni bilo treba beračiti. V glavnem pa so bili slepi bolj ali manj nekoristni ljudje. Danes pa so slepi izrinjeni na rob ravno zato, ker jih je malo, saj ljudje ne vedo, kaj bi z njimi, če se po naključju srečajo z njimi, ker so pač izjema. Zadnjih stopetdeset let, kar je v rabi Braillova pisava, se je odnos do slepih ljudi spremenil, hkrati pa tudi odnos med njimi samimi. To je bila prva neformalna oblika socializacije in integracije. Organizirana skrb za slepe se je začela razvijati v devetnajstem stoletju, ko so se posamezni slepi ljudje pričeli šolati v redkih ustanovah, ki so takrat obstajale. Po prvi svetovni vojni so posameznim oslepelim vojakom dajali v najem trafike, da so si lahko služili kruh. To je bilo zelo pomembno, kajti s tem je slepec začel veljati za nekoga, ki zna delati. Menim, da je slepota družben problem, ne le problem posameznika, ker je tudi družba institucija, ki šele omogoča, da slep človek sploh preživi. Če žival oslepi, bo poginila, ker ni nikogar, ki bi ji pomagal. Tudi slep človek je obsojen na propad, če je prepuščen samemu sebi. Šele družba mu omogoča preživetje in aktualizacijo in uresničevanje

sposobnosti. Zato je zanimivo videti, na kakšen način družba to omogoča. Prva institucija, ki strogo deli ljudi na prizadete in neprizadete, je šola, saj lahko prizadet otrok živi doma pri starših in njegova prizadetost ni tako opazna. Tudi okolje ga sprejema kot takega. Postane samoumevno, da je prizadet. Kakor je kdo nagnjen k različnim boleznim, kdo drug morda šepa, tretji pa je močno slaboviden ali slep. Vendar je vse mejah vsakdanjosti, ker z njihovo prizadetostjo ni nič narobe. Živijo z drugimi. V trenutku pa, ko tak prizadet otrok stopi v šolo, pride do prve selekcije. Takoj se postavi vprašanje: Kaj je z njim narobe? Zakaj mora v institucijo, prirejeno posebej za slepe? Kaj bodo otroci jemali v navadnih šolah, česar on ne bi mogel? Zakaj so slepi zbrani na enem mestu? Ko pride otrok na šolanje v Zavod za slepo in slabovidno mladino, pride še do ene zanimive spremembe. Loči se od staršev, od družine. Mnenja sem, da se v otrokovi duševnosti zaradi prezgodnjega odhoda od doma ustvari občutek nezačlenosti ali odvečnosti, ki se lahko pozneje izrodi v manjvrednostni kompleks zaradi drugačnosti. V Zavodu za slepo in slabovidno mladino so v šestdesetih letih tedanjim gojencem stalno ponavljali, da je Zavod njihov drugi dom. Vendar je ostalo dejstvo, da je drugi in ne prvi, ki je otroku pomembnejši, ker ga je vaje od prej. V slovenski literaturi lahko večkrat zasledimo odlomke iz kmetskih povesti, kjer pisci opisujejo, kako so otroci raje stradali doma, kakor hodili hlapčevat k bogatim, a tujim ljudem. Podobna asociacija se ponuja tudi pri slepih. V Zavodu je bila navada, da so gojenci noč pred odhodom domov na počitnice ali krajše praznike prebedeli. Saj je bil zanje odhod iz Zavoda velik dogodek. Vračal jih je v okolje, ki so ga bolje poznali. Po odhodu otroka v Zavod so bili stiki med njim in njegovimi starši še trdni in so se oboji trudili te stike ohranjovati, vendar so se z leti oddaljili v neko navajenost, samoumevnost. Z leti je nastalo posebno stanje, ki ni niti odtujenost niti navezanost, le odraz preživetega življenja v različnih realnostih. Domnevam, da tudi v primerih, kjer otroci niso prizadeti, procesi tečejo podobno. Dogajalo se je, da so otroci in starši poskušali ohraniti trdnejši stik z darili, ali pa so se starši nenadoma pojavili v Zavodu, če so

stanovali v istem mestu. Peljali so svoje otroke na potep po mestu. Vendar se pri tem odnos ni dosti spremenil, to pa zato, ker so otroci večji del svojega časa prebili v Zavodu in ne pri starši doma. Tako so imeli starši le premalo priložnosti ohranjati tesnejši stik s svojimi otroki. Pojavljala so se zanimiva protislovja. V pogovorih med seboj so prizadeti otroci preklinjali in obrekovali svoje starše in jih krivili za to, da jih puščajo v zavodu. Vseeno pa so se vsakega obiska svojih staršev razveselili, kar je razumljivo, saj se stik med starši in otroci nikoli popolnoma ne pretrga. Odnos med otroki in starši je bil odvisen tudi od intenzivnosti, s katero so staršev spremljali vzgojni in pedagoški proces usposabljanja svojih otrok, in od njihovega sodelovanja s pedagogi in vzgojitelji.

Prehod iz domačega okolja v okolje prizadetih otrok ima nekaj posledic. Pretrgan stik prizadetih otrok z vrstniki iz domačega okolja povzroča občutek odrinjenosti, drugačnosti, nenormalnosti, stigmatiziranosti. Otroci se med seboj primerjajo. Prijatelj je moral v šolo za slepe. Kaj je narobe z njim, da se ne more šolati z nami? Slep je, drugačen je, potrebuje drugačno metodo šolanja, drugačen in prirejen program, torej ni tak kakor mi. Po drugi strani pa se tudi prizadetemu otroku postavlja vprašanje: Kaj je narobe z menoj? Še včeraj smo se skupaj igrali in se zabavali. Bili smo enaki, imeli smo enake zahteve drug do drugega, imeli smo skupen žargon. Res je, da smo vsi vedeli, da je eden od nas slep ali močno slaboviden, vendar je bilo še vse v redu. Bili smo skupaj, ker smo tako hoteli. Sedaj pa je med nas posegla višja sila v obliki države. Šola kot ideološki aparat države s svojimi represivnimi ukrepi. Tako postane opazovanje intenzivnejše in tudi vprašanja so previdnejša. Domače okolje je do prizadetega precej nezainteresirano, ker je svet, v katerega je vstopil, drugim neznan, preveč drugačen, nov in strašljiv, in nikogar v resnici ne zanima, saj grozljivost pojma slepote še vedno močno vpliva na ljudi, ki s prizadetim nimajo tesnejših stikov, a nosijo v sebi strah pred morebitno lastno prizadetostjo. Res je, da se prizadet otrok pri vstopu v posebno šolo na zunaj ne spremeni. Spreminjajo pa se pričakovanja okolja, iz katerega prihaja. Največkrat se zmanjšajo.

Rad bi poudaril nekaj posebnosti, ki vlada-
jo v instituciji za prizadete, kakršna je Zavod
za slepo in slabovidno mladino.

Vzgojni proces v Zavodu ni bil ločen od pe-
dagoškega. To pomeni, da so bili učenci zjutraj
v šoli in popoldne v internatu ves čas skupaj.
Seveda tudi ponoči. Tako so bili učenci pod
stalnim nadzorom pedagoškega in vzgojnega
tima, saj so imeli tudi skupne pedagoške kon-
ference. Ocena v letnem spričevalu je bila
večkrat odvisna od obnašanja in vedenja v po-
poldanskem in nočnem času. Dodatni pritisk
na učence je bil tudi način ocenjevanja vedenja
pri predmetih, kjer naj bi se ocenjevalo le
znanje. Lahko so jih ocenjevali boljše ali slab-
še, saj so imeli podatek o njegovem vedenju in
o privatnem odnosu do profesorja ali predme-
ta. Vendar je tak pritisk verjetno v vsakem šol-
skem sistemu, ki je kot ideološki aparat države
nad posameznikom. Težava je bila tudi v tem,
da so bili učenci dan in noč skupaj z enakimi
težavami in enako prizadetostjo, le z različno
stopnjo. To pomeni, da so se še predobro po-
znali. Vsaka individualnost je bila izključena.
Goffman je dokazal, da tovrstne institucije po-
neumljajo ljudi, ki prebivajo v njih. Sam bi o
Zavodu, katerega razmere opisujem, rekel, da
gre tu bolj za nazadovanje. Zaprta skupina ust-
vari poseben način komuniciranja in vedenja.
Samoopazovanje in opazovanje drugega je
tako intenzivno, da nujno prinaša s seboj imi-
tacijo, ki se izrodi v trajen atribut. To pomeni,
da se učenci z leti navzamejo posebnih ritua-
lov, kot so opletanje z glavo naprej in nazaj,
razdiranje štren z rokami, poskakovanje na
mestu, popravljanje rokavov na srajci, kar so
bolj fizični rituali, in psiholoških, kot so ne-
zaupljivost, infantilno obnašanje, cinizem, iro-
nija, zajedljivost, ki se zlepa ne dajo odpraviti.
V skupini se izoblikuje poseben komunikacij-
ski sistem, ki je zunanjemu svetu praktično
nerazumljiv. Med učenci ustvarja trdnjavo za-
vezništva proti nadrejenim, in sicer za doseg
bonitet ali rahljanje strogosti šolskega in inter-
natskega reda. V skupini se ustvari močna
hierarhija odnosov tako pri vodenju skupine
kakor tudi v kaznovalni politiki znotraj sku-
pine same. Te ne poznata ne vzgojna ne peda-
goška služba, lahko le slutita. Povezanost v
prizadetosti in s tem diskvalificiranosti vnaprej

povzroči pri učencih poseben občutek nemoči,
nezavarovanosti in ranljivosti, ki ima za posledico
zapiranje vase in grob, aroganten in cin-
ničen odnos do vzgojiteljev in pedagogov, ki so
vsaj po mnenju prizadetih krivi za vse zlo, ki se
jim dogaja. Po mnenju učencev pedagogi in
vzgojitelji podpirajo sistem teh institucij in
tako posredno pritrjujejo državi, ki je te insti-
tucije ustanovila. Torej so tudi krivi, da sploh
funkcionirajo. Menim, da gre tu za posreden
upor proti državi, ki institucionalno ločuje
ljudi na prizadete in neprizadete. Pedagogi in
vzgojitelji v takih internatih imajo tudi vso
moč dejansko in strokovno ukrepati proti
učencu, ki je razgaljen in nemočen. To se kaže
v tem, da učenci nimajo možnosti priziva, če
mislijo, da se jim je zgodila krivica, saj so vse
direktive, pravila obnašanja, ukrepi, dnevni in
hišni red, sankcije kakor dokončne in nespre-
menljive. Institucije kakor Zavod so bile vsaj
pred petindvajsetimi leti prikrite oblike zapo-
rov, saj so vsebovale vse njihove tipične atri-
bute, npr. odvzem prostosti, enak dnevni red
za vse, kaznovalna politika, pritisk skupine na
učence, zapolnjevanje časa, grožnje z iz-
ključitvijo. Pri zadnjem moram poudariti ne-
kakšen paradoks. Kam bi lahko slepi učenec
šel, če bi ga institucija izključila? Nazaj v na-
vadno šolo? Nemogoče, saj je bil v Zavod na-
poten ravno zaradi nezmožnosti absorbiranja
in sprejemanja učnih programov v navadni
šoli. Dejstva, da jih Zavod ne more izključiti,
so se slepi učenci še predobro zavedali in izko-
riščali kot protipritisk in so si zato dovoljevali
več in težje prestopke, za kar je bilo v času, ko
sem tudi sam bival tam, izključenih nekaj sla-
bovidnih gojencev, čeprav sta bila pri istem
prekršku soudeležena dva, slepi in slabovidni.
Ker je slepi ostal v Zavodu, je imel v rokah
močan argument, češ, kako mu nihče nič ne
more. Tako so še bolj stopnjevali uporniško
vedenje, ki se je manifestiralo v vandalizmu in
vseenosti. Vendar je tudi šola z internatom
poznala načela disciplinatorne in kaznovalne
politike. V primeru, ki ga bom opisal, bomo
lahko videli, kako arbitrarno deluje institucija.
V Zavodu je obstajalo posebno dežurstvo, ki je
bilo privilegij osmega, zadnjega razreda. Vsak
teden se je menjaval dežurni učenec, ki je po
lastni volji opazoval in zapisoval prekrške

ostalnih učencev. Pri tem je dosledno izvzemal svoje sošolce, torej učence osmega razreda; to je bila vidna pristranost, saj so bili ti učenci deležni nekakšne imunitete. Ob sobotah, ko so lahko učenci po kosilu šli na prosti izhod iz Zavoda, je bil na vrsti krajši zbor. Tu so se obravnavali večji in manjši prestopki. Po vrsti, kakor so bili zapisani v dežurni knjigi. Dežurni vzgojitelj ali pedagog, ki je zbor vodil, se je na osnovi zapisanega v dežurni knjigi in na osnovi lastne presoje odločil, ali bo učencu izhod dovolil ali ne. Izhod je bil ena izmed najmočnejših točk, s katerimi je šola pritiskala na učence, kajti na to struno so bili občutljivi skoraj vsi. Največkrat je bila odločitev odvisna od vseh v zboru, ki so bili nekakšna porota. Včasih se je stvar razvila do komičnih razsežnosti. Medtem ko se je pedagog odločil proti izhodu, se je ves zbor odločil za. Pedagog je imel večinoma že vnaprej sodbo, pogosto na podlagi preteklih grehov učenca in samoumevne krivde tistih, ki so se večkrat pojavili v dnevniku. Situacija je postala konfliktna v trenutku, ko je šlo za učenca, ki je užival simpatije ostalih učencev v Zavodu. Tudi zbor učencev je imel vnaprejšnje mnenje o sodbi in pravičnosti. Stališče nadrejenih o nekakšni skupini večnih grešnikov, ki so ji v žargonu rekli "smetana", je bila medvedja usluga njihovemu lastnemu vzgojnemu in pedagoškemu delu, saj so bili ti prestopniki v očeh ostalih učencev junaki, ki se nikogar ne boje. Upajo si kljubovati in nositi sankcije za svoja dejanja. Zgodilo se je, da je prišlo zaradi različnega vrednotenja prekrška med zborom in dežurnim pedagogom do konflikta, katerega posledica je bila gladovna stavka vsega zbora, a ta navadno ni trajala več kakor obrok, ker si nihče ni želel škandala, saj so tudi nadrejeni imeli nad seboj Svet za šolstvo in republiško skupščino, ki je bila ustanovitelj Zavoda. Močan varovalni faktor so bili starši nekaterih gojencev, ki so imeli visok družbeni status. Nekateri učenci so odkrito grozili vzgojiteljem in pedagogom s svojimi starši in njihovo avtoriteto. Tisti čas je bila med učenci tudi dekle, ki je bila lažje umsko prizadeta in po svoji prizadetosti ni sodila med slepe, a je bila hči visokega republiškega funkcionarja in je stanovala v soseščini Zavoda. Učenci so jo zaradi njene drugačnosti pogosto

zbadali in ji oteževali čas, ki ga je preživela v Zavodu. Po drugi strani pa so jo vabili v razne pustolovščine, če so vedeli, da so tvegane, kajenje na primer, kajti če je bila ona zraven, so sankcije praviloma postale le dobrohoten nasvet o vzornem vedenju in poboljšanju. Sistem nadzorovalne in kaznovalne politike je imel še nekaj dodatnih oblik. Za izhode je vodstvo Zavoda vpeljalo posebne kartončke. Če so učencu na zboru prepovedali izhod, so mu kartonček odvzeli. Včasih za tri dni, kar je bila najmanjša kazen, drugače pa za teden in več, kar pa je pomenilo prepoved izhoda za vikend. Učenci so si iz enakega papirja izdelali enake kartončke, ki so bili na las podobni pravim. Ko so nadrejeni ugotovili, da gre za falsifikat, so na kartončke vtisnili najprej ime lastnika kartončka in nato še žig Zavoda. Vendar so učenci izmaknili žig, in ko so tako po sistemu protiudarcev pripeljali vso stvar do absurda, so kartončke odpravili. Tako se je izrodila večina ukrepov kaznovanja in nadzorovanja učencev. V Zavodu niso uporabljali telesnih kazni, a so bile kazni kot odvzem izhoda in striženje na kratko dovolj neprijetne, in kakor pravi Foucault v knjigi *Nadzorovanje in kaznovanje*: te kazni so delovale na srce in na misel, na voljo, na dispozicijo. Namen kaznovanja ni toliko v tem, da zopet vzpostavi ravnovesje, bolj si prizadeva do skrajnosti uveljaviti razmerje med podložnikom, v tem primeru učencem, ki si je drznil prekršiti zakon, in vsemogočnim, v tem primeru hišnemu in šolskemu redu, posredno pa tudi instituciji države, ki uveljavlja svojo moč. V Zavodu je veljal stalen in natrpan urnik. Učenci so bili noč in dan pod stalnim nadzorom. Zjutraj ob pol sedmih je bilo vstajanje, takoj nato jutranja telovadba. Umivanje in ob sedmih zajtrk. Priprava na pouk. Ob osmih pouk do enih, ko je bilo kosilo. Pol ure odmora za rekreacijo, kar je pomenilo sprehod okoli Zavoda. Ob dveh so sledile proste aktivnosti, krožki, ročno delo, pletenje, šport, šah do pol petih, ko je bila na vrsti učna ura do pol sedmih, ko je bila večerja. Po večerji ura in pol prostega časa ob nadzorstvu dežurnega vzgojitelja, nato umivanje in priprava na spanje. Ob devetih so ugasili luči in zahtevali popolen mir. Sleherni čas dneva je imel svoje naloge in je predpisoval določeno dejavnost ter vseboval

obveznosti in prepovedi. Foucault dokazuje, da je funkcija disciplinske kazni v tem, da zmanjšuje odmike od predpisanega reda in vzorcev obnašanja. Vendar se v Zavodu kaznovalna politika vsaj na videz ni poznala pri izboljšanju vedenja in spoštovanju dnevnega reda. Na zborih in izrednih kazenskih tribunah, ko so komu izrekli ukor pred izključitvijo, so se ponavljala v glavnem ista imena. Zaradi takega nadzorovanja in šikaniranja se je pri učencih uveljavljala želja, da bi čim prej prišli v osmi razred, saj bi se potem lahko maščevali mlajšim za tisto, kar so pred leti sami doživljali. Po drugi strani pa je to prinašalo tiha podtalna obračunavanja brez vednosti vzgojiteljev in pedagogov. Najtežja oblika kaznovanja posameznika je bil bojkot skupine. Tako je na primer celotni sedmi ali šesti razred zavzel popolno distanco do dežurnega učenca, ki je enega od njih zapisal v dežurno knjigo. Po nasprotnem načelu pa je prišlo do simpatij med učenci različnih razredov, iz česar so izhajali občasni privilegiji, ki so povzročali določene krivice, protekcijo in odstopanja od objektivnosti.

Rad bi poudaril še en negativen vzvod, ki ga je vsebovalo življenje v Zavodu. Bivši učenci, ki so prišli v Zavod šele v peti ali šesti razred iz navadnih šol in so lahko primerjali obe realnosti običajne in slepe, trdijo, da je bila kvaliteta podajanja učne snovi v Zavodu dosti pod ravni, kakršne so bili vajeni v navadni šoli. Enako je bilo s pričakovanji pedagogov. Večkrat se je zgodilo, da so bili učenci priča njihovi rivaliteti in njihovim zdramam. Dogajalo se je, da so javno kritizirali drug drugega prek učencev ali pa so izražali odkrito medsebojno nezaupanje, zlasti videči pedagogi o slepih. Hote ali ne hote so prenašali svoje stiske na učence. Tako so učenci razmeroma dobro poznali razmerja med njimi. Učenci, pedagogi in vzgojitelji so živeli vsak v svojem različnem svetu, saj je bilo delo v Zavodu za slednje največkrat le služba, za učence pa je bil to boj v stiski za preživetje in vsakdanjo existenco. Pedagogi in vzgojitelji so bili prepričani, da imajo opravka z nedolžnimi in naivnimi ljudmi, zato so se toliko bolj čudili, ko so med zaplenjenimi predmeti našli alkohol, cigarete, kondome. Čudili so se frizuram učencev.

Frizer je prihajal v Zavod obvezno na dva meseca in strigel vse učence na kratko brez izjeme. Čudili so se nad glasbenim okusom dela učencev, ki se je navduševala za rock. Prganjali so vsako novo zvezo, ki bi lahko nastala med fantom in dekletom. Njihovo nemoč in nepoznavanje nravi učencev ustrezno ponazarja stavek, ki so ga tisočkrat ponovili učencem: "Boste že videli, ko boste prišli iz Zavoda, da življenje ni zabava." Vendar dlje od opozoril in groženj niso šli. Potrebno se mi zdi omeniti ločevanje vzgoje po spolu. Ne samo, da so vsem nastajajočim parom odkrito grozili z izključitvijo, ampak so delali razlike tudi v pripravi na življenje izven Zavoda. Če sta bila pri pedagoškem delu spola razmeroma enakovredna, pa so bile pri vzgojnem delu slepe ženske diskriminirane. Od slepih fantov so pričakovali dosti več kakor od slepih deklet - na področju higiene, ročnih spretnosti, intelektualnih sposobnosti. Večina slepih deklet v Zavodu sama ni bila sposobna skuhati niti čaja, fante pa so učili raznovrstnih opravil v gospodinjstvu. Mogoče je, da je ta praksa izhajala iz prepričanja, da se slepe ženske redkeje odločijo za družino, torej naj sploh ne bi potrebovale takih sposobnosti. Res je bila pred leti praksa, da se je le redka odločila za družino. Če pa se je slepa ženska le odločila za zakon, je imela precejšnje težave, ker ni bila pripravljena na probleme, ki so se pojavili. V tem smislu tudi redke slepe intelektualke niso izvzete. Pozneje je Zveza slepih poskušala sanirati te pomanjkljivosti z različnimi tečaji gospodinjstva, pletenja, šivanja, čiščenja s kemičnimi sredstvi itn.

Vse te torture in leta, preživeta v Zavodu, pripeljejo sčasoma do pomanjkljivosti tako v psihičnem kot tudi v čustvenem življenju, stalen žargon, nenehna komunikacija z istimi ali vsaj enakimi ljudmi pa stalen pritisk enoličnega dnevnega reda in nadzora ubijajo samoiniciativnost, zmanjšujejo samostojnost človeka za neodvisno in odgovorno življenje. Prepud med različnimi realnostmi, ki se z leti pogloblja, je le težko zmanjšati, tako da se pojavlja odprto polje za različne stereotipe in predsodke o svetu, ki nenadoma obda in zajame učence, ko pridejo iz Zavoda.

Tisti čas sta veljala prepričanje in praksa, naj bi vsak od slepih ali močno slabovidnih

učencev, ko zapušča Zavod, odšel na poklicno usposabljanje v Center slepih "Dr. Anton Kržišnik" v Škofji Loki. Tam je obstajala posebna poklicna šola za telefoniste in administratorje. V Centru slepih je bilo za dijake več osebne svobode, več prostosti, svobode pri izbiranju obleke, frizure, dovoljeno je bilo kajenje. Seveda je dijakom-mladostnikom to godilo. V nasprotju z Zavodom za slepo in slabovidno mladino je bilo v Centru slepih na zunaj videti vse skupaj zelo kaotično, v resnici pa je vladal strahoten red pravil notranjih odnosov, obnašanja in komuniciranja. Verjetno bi z natančno primerjavo lahko ugotovili, da je bilo v Centru slepih več pravil nadziranja in da so imeli okrutnejši način kaznovanja prekrškov, saj se je v Zavodu, kot sem že omenil, prekršek v glavnem izrodil v kratek odvzem prostosti in le redko v izključitev, medtem ko so v Centru slepih zares kaznovali z izključitvijo, ali pa so imeli dijaki različne težave s profesorji. Nadzor vzgojne in pedagoške službe je bil bolj posreden, vendar so bili zato tudi dijaki bolj previdni. Nekaj je opravila tudi zrelost. Saj se dijaki niso več izživljali v vandalizmu, ampak so se bolj pripravljali na poznejši poklic, večina se je tako odločila za partnerja, in tako so se stare klape razbile. Obstajala je pomembna razlika. S profesorji in vzgojitelji v Škofji Loki je bil mogoč pristnejši kontakt in razmeroma enakopravna komunikacija. Profesorji so dijakom posojali denar, jih vabili domov na večerje, ali pa so jih vzgojiteljice peljale v mesto po različnih nakupih, včasih tudi na različne zabave. Dijaki so bili v tistem času v adolescenci polni nasprotij, se pravi, vsakdanjih mladostniških težav in dodatno tistih, ki so izhajale iz prizadetosti. Zato so jim komunikacije s pedagoškim in vzgojnim kadrom toliko več pomenile. Ti razgovori so prinašali marsikatero spoznanje in ozaveščanje o pravih obnašanja izven Centra. Dejstvo, da bodo vsi, ki so prišli na šolanje v Center slepih, postali telefonisti, ni bilo spodbudno, vendar je bila to najkrajša pot do zaposlitve in s tem do finančne neodvisnosti. Obenem pa je to pomenilo razhod z vzgojnimi in pedagoškimi institucijami Zveze slepih, kar je bilo za večino slepih pomemben izziv in olajšanje. Drugačna možnost za večino dijakov ni prišla v poštev,

saj dijaki socialno niso bili pripravljeni na samostojno življenje v novem okolju, ki ga niso poznali. Izobrazba, ki so jo učenci dobili v Zavodu, je bila pomanjkljiva. Center slepih pa ni imel ranga srednje šole, saj je šlo le za poklicno šolo, ki je slepim dajala kvalifikacijo, s tem pa boljši osebni dohodek, kot če bi imeli le telefonski tečaj. Za večino učencev in dijakov je bila Ljubljana kot študijsko središče neznan kraj in ga orientacijsko niso obvladali. Tako je bila večina nujno vezana na stalno spremstvo, bili pa so še drugi problemi, osebna higiena, stanovanjsko vprašanje, pa tudi finančni vidik ni bil zanemarljiv. Na koncu je bila še nejasna perspektiva poklica, za katerega bi se usposobili. Klasična gimnazija je prišla v poštev za tiste učence, ki so imeli še precej ohranjen vid in urejene socialne razmere v družini. Vprašanje je, kaj bi pomenil vstop slepega učenca v klasično gimnazijo, saj je bil osem let vajen zaprtega sistema, istih ljudi, enakih metod, načinov obnašanja, podobnih pričakovanj, ki niso segala prav visoko, in bolj ali manj podobnih težav. Posamezni primeri, ko so slepi šli iz Zavoda naravnost v klasično gimnazijo, le potrjujejo upravičenost take skepse. Če so imeli doma dovolj urejene socialne razmere in še dovolj ostanka vida, se jim je posrečilo. V nasprotnem primeru se je že v prvem letu vse izjavilo. Končali so ob telefonu in potrjevali, kar so drugi že prej govorili, da so slepi obsojeni na klišejski poklic. Se je pa nekaterim slepim z vztrajnostjo in požrtvovalnim delom posrečilo. Prebili so se na višje in visokošolske ustanove in diplomirali. Večina se jih je v tem poklicu tudi zaposlila, kar je še zlasti pomembno, saj so tako dokazali slepim, ki so prišli za njimi, da je v tem poklicu perspektiva. Obenem pa so dokazovali družbi, da tudi slepi zmore šolanje na redni visokošolski ustanovi, čeprav po mnenju države ni bil sposoben za obvezno šolanje pod rednimi pogoji. Pomemben je vsak nov poklic, v katerem se slepi usposobijo in zaposlijo, ker širi profil zmožnosti slepih ljudi in prizadetih nasploh. Res je večina dijakov, ki se je usposobila za poklic telefonista, v tem poklicu tudi ostala, vendar je perspektiva načelne odprtosti pomemben vidik in sprememba v razmišljanju. Razbija stereotip brezizhodnosti, vnaprejšnje uvrščenosti in določenosti.